

Groen Erfgoed

Reconstructie en onderhoud van monumentale historische tuinen

Verslag themabijeenkomst Erfgoedteam

Woensdag 20 september 2017

Inhoudsopgave

1	Inleiding	2
2	Bezoek aan de tuin	3
3	Tuinhistorisch onderzoek	3
4	Aanwijzing tot gemeentelijk monument	4
5	Tuinarcheologie	5
6	Monument en omgeving	5

1. Inleiding

De bijeenkomst ging van start met een rondgang door de tuin van kasteel Assumburg. Deze tuin is na jaren van achterstallig onderhoud op basis van tuinhistorisch onderzoek gereconstrueerd. De gemeente Heemskerk heeft de tuin na een lang voortraject aangewezen als gemeentelijk monument. De recente aanwijzing vormde de aanleiding om het onderwerp Groen Erfgoed op de agenda van het Erfgoedteam te zetten. Hoe komt een dergelijke reconstructie tot stand en hoe kun je het groene erfgoed als gemeente beschermen? Aan deze vraagstelling kleef ook een meer principiële vraagstuk: verdient een reconstructie een monumentale status, en wat is de reden om dat instrument hier in te zetten?

2. Bezoek aan de tuin

Het Erfgoedteam bezocht niet alleen de siertuin die direct gelegen is achter het kasteel, maar ook de naastgelegen moestuin. Eveline Bot-Oostendorp, ambtenaar monumenten en archeologie van de gemeente Heemskerk, belichtte een aantal aspecten van de tuin en het ontwerp. Over de originele aanleg van de tuin van Assumburg was weinig bekend. Op de enkele afbeeldingen die er van zijn stond het beeld van de Sabijnse Maagdenroef en verder lag er in het einde van de beplanting een venster en de spiegelvijver. Die vijver lag van oudsher al niet op de loodlijn van het kasteel. De beplanting van de tuin was niet bekend. Bij de reconstructie is gekozen voor een stijtuin, groente- en kruidentuin, rosarium en boomgaard.

Hoewel het historische ontwerp zoveel mogelijk is gevolgd, is er bij de reconstructie wel tegemoet gekomen aan de eisen voor hedendaags gebruik; hiervoor zijn in het ontwerp aanpassingen gedaan. Omdat de tuin tijdens het bezoek werd ingericht voor een theaterspektakel dat in het weekend zou plaatsvinden, waren de aanpassingen voor het gebruik meteen inzichtelijk. In de slotgracht van het kasteel (die overigens geen deel uitmaakt van het tuinontwerp maar wel van het Rijksmonument) waren diverse objecten geplaatst. In de vijver van de tuin lag een loopplank en was een piëdestal voor de acteurs aangebracht. Door de verbrede looppaden ten opzichte van het historische ontwerp, kon de apparatuur voor het spektakel makkelijk worden aangevoerd. Het beeld is op een eigentijdse manier weergegeven als het Sabijnse Poppenspel door kunstenaar Elizabeth Stienstra. De tuin is iedere dag voor het publiek geopend. Naast de tuin is een gebouw geplaatst, het 'Koetshuys', op de plek van de voormalige stallen. Hierbij is de oorspronkelijke monumentale muur gebruikt als een van de zijden. In dit bijgebouw is een bezoekerscentrum, horeca en mogelijkheid tot het organiseren van evenementen. Na de rondleiding door de tuin werd de vergadering voortgezet in het gemeentehuis van Heemskerk.

3. Tuinhistorisch onderzoek

Kees van Dam van SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen besprak de aanpak van historisch tuinonderzoek. Groen erfgoed is speciaal omdat het groen zelf niet stilstaat maar doorgroeit en voortwoekert. En ook weer in de loop van de eeuwen kan worden getransformeerd, opnieuw ontworpen. Overwoekering raakt aan het oorspronkelijke ontwerp, hoe ga je hier mee om?

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een brochure uitgebracht voor tuinhistorisch onderzoek. In principe kijk je bij het onderzoek naar een historische tuin naar verschillende onderwerpen: transformatie, gelaagdheid, motieven, ideaalbeelden en samenhang.

De eerste stap is historisch onderzoek: wat weten we uit de archieven, van historische kaarten en uit de literatuur? Daarna komt het waarnemen in een tuin: wat is er, wat is er nog over en in welke staat bevindt het zich? Daarna wordt er gewaardeerd. Hierbij wordt gekeken naar wat de essentie is, wat is typisch. Er wordt 'gescoord' op punten als ouderdom, uniciteit, gaafheid en zeldzaamheid. Zo zijn classicistische tuinen zeldzaam omdat deze in een latere periode veelal zijn getransformeerd. Als voorbeeld haalt Kees van Dam de tuin van Slot Zeist aan. Vervolgens wordt een relictenkaart opgesteld. Uit welke periode resteert wat? Hiermee krijg je een waarderingskaart op objectniveau. Vervolgens wordt ingegaan op wat het beeldmerk van de historische tuin is. In het geval van Slot Zeist is dat bijv. een rechthoek met assen.

Het is niet altijd zo dat historisch bekende ontwerpen ook zo zijn uitgevoerd; dit is met behulp van historische kaarten soms goed te achterhalen. Van Dam belicht kort een ontwerp van tuinarchitect Zocher dat uiteindelijk maar deels is uitgevoerd, hetgeen op een historische kaart van 1850 goed te zien is.

In sommige gevallen wordt tegenwoordig ook een oneigenlijke claim gelegd i.v.m. een historische buitenplaats. Van Dam geeft het voorbeeld van natuurontwikkeling rondom kasteel Heeze in Brabant. Vanuit de omgeving werd gewezen op aantasting van de omliggende gronden en daarmee het karakter van het Rijksmonument. Historisch onderzoek maakte echter duidelijk dat deze gronden pas in de 19^e eeuw waren toegevoegd. Bij Landgoed Mattembergh in Bergen op Zoom lag de uitdaging in het versterken van de kwaliteit ende beleving terwijl de publieksfunctie moest worden uitgebreid waaronder de horeca. Belangrijk voor Mattembergh is de horticulatuur; deze vormt deel van de waardering. Bij het nieuwe ontwerp is hiermee terdege rekening gehouden.

Kees van Dam benadrukt dat het bij de ontwerpvisie belangrijk is om de essenties van de historische ontwerpen op te pakken en diversiteit toe te passen. Daarbij gaat het er om te zoeken naar het onderscheidend vermogen. Telkens de keuze maken voor restauratie, consolidatie of vernieuwing. Dit kan door aanwezige elementen te restaureren zoals in Warnsborn of juist nieuwe elementen toe te voegen, zoals in het t Baarnse Bos.

In de meeste gevallen maakt SB4 wel het ontwerp voor de restauratie of het herstel, maar is dan niet meer betrokken bij de uitvoering ervan. Bij Beeckestijn waren ze dat wel. Gesprekken over de keuze voor periode, diversiteit en gebruik verlopen zeer verschillend. Hierbij speelt de opdrachtgever een belangrijke rol in het geval van 's-Graveland heeft Natuurmonumenten een overkoepelende visie gemaakt voor alle betrokken landgoederen en doorgesproken met de Monumentencommissie; en zich daar later bij deelplannen ook aan gehouden.

4. Aanwijzing tot gemeentelijk monument

Eveline Bot-Oostendorp presenteerde de totstandkoming van de aanwijzing tot monument van de tuin van kasteel Assumburg, en de rol van de gemeente erbij. Zij schetst kort hoe de tuin zich van vuilnisbelt tot gereconstrueerde stijtuin heeft ontwikkeld. Maar na de opening door het College kwam de vraag boven hoe er in de toekomst mee om te gaan, en bovenal te behouden. Omdat het kasteel Assumburg met voorterrein en gracht een Rijksmonument is, werd gekeken of die status naar de tuin kon worden uitgebreid.

De motivatie om de tuin ook als monument te willen beschermen, was dat tuin plus kasteel met voorterrein en gracht in het verleden één geheel was dat in de loop der tijd wed verbroken en door de aanwijzing weer hersteld zou kunnen worden. Daarnaast is het een erkenning voor de inspanning die gemeente en vrijwilligers hebben geleverd bij de totstandkoming ervan. Verder is er de hoop dat door de monumentenstatus gemakkelijker een beroep op subsidiestromen kan worden gedaan. Aanwijzing tot Rijksmonument bleek niet mogelijk; om administratieve redenen worden er in principe geen Rijksmonumenten meer toegevoegd.

Daarop heeft de Stichting Vrijwilligers bij B&W een verzoek ingediend voor aanwijzing tot gemeentelijk monument. Dit zou het eerste groene monument van de gemeente worden. Noodzakelijk hiervoor was een goede beschrijving, en de beantwoording van de vraag wat je precies beschermt. SB4 heeft op verzoek van de gemeente een redengevende omschrijving die ter advisering aan de Erfgoedcommissie is voorgelegd. Daarnaast is advies ingewonnen over hoe je met toekomstige wijzigingen om zou moeten gaan en hoe je dat het best kunt vastleggen. Bijv. moet de zichtlijn aan de achterzijde van het kasteel in het bestemmingsplan worden opgenomen? Je wilt in een dergelijke omschrijving de kwaliteit borgen maar ook ontwikkelruimte voor de toekomst aranderen. De tuin van Assumburg is weliswaar reconstructie gebaseerd op historische bronnen maar met eigentijdse toevoegingen. De bescherming richt zich voornamelijk op de structuur.

© Kenneth Stamp

5. Tuinarcheologie

Door archeologisch onderzoek te doen als onderdeel van het tuinhistorisch onderzoek wordt een waardevolle bron toegevoegd. Archeologisch onderzoek kan aantonen of er van de historisch bekende tuin, of eventuele voorgangers, aanvullende informatie te vinden is. In Assumburg is dit niet gebeurd; wel zijn resten van de oorspronkelijke vijver aangetroffen tijdens de sanering van de grond. Aangezien de tuin in zijn geheel is opgehoogd, zijn deze resten bijv. niet geïntegreerd in het ontwerp.

Het doen van archeologisch onderzoek is nog niet gebruikelijk onder tuinhistorici. Bij de aanleg van de 'nieuwe' historische tuin van kasteel Duivenvoorde (Zuid-Holland) kwamen de originele paden tevoorschijn. Helaas niet op de locatie van het nieuwe ontwerp. In deze tuin was niet vooraf archeologisch onderzoek gedaan naar de tuininrichting. Bij reconstructies wordt zelden gebruik gemaakt van de kennis die bij archeologische werkgroepen of historische verenigingen aanwezig is.

Bij archeologisch bureauonderzoek bestaat een verplichting om ook de historische en cultuurhistorische informatie erin te betrekken, en amateurs te raadplegen. Wellicht zou iets dergelijks ook kunnen gebeuren bij cultuurhistorische onderzoeken in het kader van tuinreconstructies. Je zou een verplichting tot voorafgaand archeologisch onderzoek kunnen opnemen in de opdracht aan het bureau. Tuinen zijn over het algemeen niet statisch; smaak en mode verandert en daarmee ook het tuinontwerp. Archeologisch onderzoek kan die verschillende fasen soms wel in kaart brengen, terwijl er wellicht vanuit historische bronnen alleen een fase bekend is, of een globaal plan. Vaak staan hierop niet de juiste locatie en vorm van bijgebouwen, bloembedden of *follies* en schelpengrotten niet beschreven. Ook informatie over de mobilia zoals de gebruikte potten ontbreekt meestal. Archeo-botanisch onderzoek kan bijdragen tot de kennis over de beplanting van de tuinen. In correspondentie of archieven zijn de gewonere soorten vaak niet vertegenwoordigd. Het gebruik van het Actueel Hoogtebestand Nederland ook landschappelijke structuren kan blootleggen die niet worden geregistreerd 'op de grond'. Deze discussie onderstreept het belang van het weghalen van de schotten tussen architectuur, cultuurhistorisch, landschap en archeologie.

6. Monument en omgeving

Het huidige erfgoedbeleid is erop gericht monumenten en de omgeving gezamenlijk te bezien. Daarnaast is het noodzakelijk om een monument, zoals landgoederen of stolpen, te gebruiken en financieel gezond te houden. Voor een gemeente is daarbij dan de vraag: welke restricties of randvoorwaarden verbind je aan ontwikkelingen rondom een monument? In Zuid-Holland bijvoorbeeld wordt de biotoop van het monument door sturing in de RO geregeld.

Verder is het de vraag wat er precies wordt gerestaureerd, en wat er vervolgens wordt beschermd. Zo werd bij het Muiderslot weer een kruidentuin ingericht, is het militaire erfgoed van Bourtange compleet gerestaureerd en werden de tuinen van Paleis Het Loo geheel "terug" gerestaureerd naar de periode van de aanleg. De tuin is overigens niet als monument beschermd omdat de eigenaar daar niet aan meewerkte.

De huidige redengevende omschrijvingen van rijksmonumenten verschillen momenteel sterk van lengte en kwaliteit. In sommige gevallen is een enkele regel opgenomen, in andere gevallen staat er een uitgebreide beschrijving. Het zou beter zijn om de reden aan te geven waarom een monument belangrijk is. Bij sommige monumenten staan nu bij voorbeeld geen interieurbeschrijvingen terwijl het oorspronkelijke interieur mede de reden was voor de aanwijzing tot monument.

In veel gemeenten is een opstelling of een uitbreiding van de gemeentelijke monumentenlijst ophanden. Mooi Noord-Holland is voor een aantal gemeenten bezig met het onderzoek naar en het opstellen van de redengevende omschrijvingen van gebouwen en complexen uit de wederopbouw.

Wat betreft onderhoud en restauratie van groen erfgoed: er is een provinciale subsidieregeling voor landschapselementen in voorbereiding. Die regeling geldt alleen voor publiekstoegankelijk groen.

Verlag Themabijeenkomst Erfgoedteam – Groen Erfgoed

Aanwezig:

Eveline Bot- Oostendorp, gemeente Heemskerk
Kees van Dam, SB4
Conny van Rijn, gemeente Beverwijk
Paul Schaapman, gemeente Bloemendaal
Gerlof Kloosterman, gemeente Heerhugowaard
Mascha Gemser, gemeente Velsen
Michael Braam, provincie Noord-Holland
Marcel Heijmans, Erfgoedcommissie Velsen
Willy Meeke, Erfgoedcommissie Bloemendaal
Cees Hooyshuur, Erfgoedcommissie Noord-Holland
Jurgen van der Voorst, gemeente Weesp
Natasja Lensvelt, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Marlous Ruiters, commissie Ruimtelijke Kwaliteit Purmerend en Landsmeer

namens Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord Holland

Dorine van Hoogstraten, dagvoorzitter, Mooi Noord-Holland
Ana van der Mark, secretaris Erfgoedteam, Mooi Noord-Holland
Monica Dütting, verslag, Stichting NMF
Jeroen Zomer, Mooi Noord-Holland

**MOOI
NOORD-
HOLLAND**

ADVISEURS
OMGEVINGSKWALITEIT

Het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF en wordt mogelijk gemaakt door de Provincie Noord-Holland en de RCE.

info@steunpunterfgoednh.nl | www.steunpunterfgoednh.nl